

FORTÆLLING OG SPROGHANDLING

Bemærkninger til Hans Jørgen Lundager Jensens strukturelle notat

Af Per Aage Brandt

Det er en spændende og også påtrængende opgave at afklare de begreber, der indgår i J.-F. Lyotards postmodernitetskarakteristik, ifølge hvilken en bestemt diskursiv konjunktur er under forandring, således at en helhed af sociale og kulturelle betydningseffekter – især i politikken, i etikken, i æstetikken – dermed forandres. Det centrale træk i konjunkturændringen skulle angå de »store fortællinger«, som dels skifter indhold (humanistisk eller spekulativt), eventuelt således anskuet, at de afløser hinanden historisk; og dels varierer i stabilitet, eventuelt endda på den måde, at en destabiliseret version opløser sig helt og uden at pådrage sig en afløser: implosion, bortfald af en diskursiv styring og desorganisering af den »mening«, hvorigennem tilværelsen tænkes oplevet af de semiotiserede subjekter.

Men hvori består nu en »fortælling«, og hvorved er den »stor« eller »lille«? I Lundager Jensens notat foreslås en næsten Hjelmslev'sk analyse; der opereres med tre elementære indholdstræk, som – da hvert træk er binært – giver anledning til en kombinatorik og dermed en typologi. Det antages først, at dimensionsspørgsmålet lader sig afklare for sig; en fortælling er »stor«, når dens *enjeu* er menneskehedens skæbne, idet den da er universel af ekstension. Oversat til semiotisk narratologi vil dette sige, at man kvantificerer universelt på den primære *aktant*, som jeg har foreslået kaldt det *ontiske subjekt*, og som er bærer af den *mangel*, kontrakten mellem fortællingens Destinøtor og dens heroiske subjekt henviser til, når den udpeger en genstand for heltegeringen (det ontiske subjekts mangel skal fjernes, thi denne mangel får det til at svæve mellem *liv* og *død* og indskriver det i en dramatiseret *tid* forsynet med en *deadline* sva-

Fortælling og sproghandling

rende til dets ontiske bæreevne). Det antages videre, at »fortælling« vil sige en begivenhedsrække afgrænset af en initial og en final situation; narratologisk lader disse grænsetilstande sig atter bestemme ontisk: initialsituationen er den, der manifesterer manglen, og final-situationen er den, der manifesterer dens forsvinden. Det drejer sig atter, som man ser, om primæraktanten, hvis tilstand er fortællelig i varierende grad (alt efter manglens karakter), og hvis kvantificering samtidig afgør omfanget af fortællingens »appel«: en stærkt singulariseret primæraktant – som vi især finder den i litterære tekster, i hvilke vægten derfor lægges på manglens logiske struktur (intrigen) og dennes generalisationsmuligheder i interpretationen – appellerer ikke som sådan, men henviser receptionen til en »forskudt« læsning, der eventuelt universaliserer intrigens relationelle indretning; en ikke-singulariseret primæraktant tillader derimod en direkte identifikation og dermed en bogstavelig læsning af hele intrigen. En »aktant uden egenskaber« appellerer til enhver, og den tilsvarende intrige lader sig opfatte uden forskydninger; hvilket antagelig forklarer sådanne fortællingers diskursive kraft.

Som man ser, vedrører aktant-kvantificeringen allerede fortællingens *udsigelse*. Det samme gælder det træk, der kaldes *b* i Lundager Jensens elegante opstilling: *ikke-nu vs nu* (*b* vs *b̄*) henviser til udsigelsens instans som udstyret med en tidlig forankring, der derimod ikke eksisterer i det fortalte begivenhedsrækker. Vi antager da, at den rent fortalte, konsekutive tid (uden »nu«) projiceres på udsigelsens forankrede tid. Trækket *a*, der kort parafraseres som *positiv vs negativ* (*a* vs *ā*), dvs. positiv vs negativ tilstand, dvs. tilstand for en vis aktant, kan henføres til det rent fortalte og her forstås som en skelnen mellem ikke-mangel og mangel, båret af det ontiske subjekt.

Det tredje træk, *c*, skelner, hvad angår størrelsen »kraft«, dvs. arten af den transformationsfremmende modale kompetens, som enten etablerer eller fjerner manglen; aktantielt er der jo her tale om to forskellige ting, om »hjælper«-kraft eller om »modstander«-kraft; begge lader sig imidlertid karakterisere som foreslået: *ikke egen kraft vs egen kraft* (*c* vs *c̄*), idet denne »egen-hed« vedrører de kraftbærende aktanters omsætning i *aktører*, som i sig i almindelighed

samler egenskaber fra flere aktanter, alt efter diskursens karakter: vi har her at gøre med en *diskursiv* egenskab ved de betragtede fortællinger. Trækket *c* lader sig derfor kun læse som overlejlrende trækket *a* - eftersom kraften vedrører manglen.

Vi må altså betragte de tre Hjlemslev'sk sidestillede træk som hentes fra tre forskellige registre i »indholdsformen«: *b* fra udsigelsen, *c* fra diskursiviteten, *a* fra aktantialiteten. Disse tre registre adskilles og artikuleres indbyrdes - i en Greimas-inspireret opstilling, som jeg selv må tage ansvaret for ombrydningen af - i et *generativt gennemløb*:

udsigelse (med *b*)

diskursivitet (med *c*)

aktantialitet (med *a*)

En fortælling kan faktisk tilskrives en global struktur, et såkaldt narrativt univers, allerede på det »dybdestrukturelle« plan, i aktantialiteten. Det drejer sig her alene om udvekslinger af modale værdier mellem aktanter. En sådan struktur er ret enkel og for så vidt triviel, men til gengæld rekurrent, lige så insisterende i vore betydningsdannelser som modaliteterne. Først i den diskursive semantisering, der omorganiserer aktanter i paradigmatiserede aktør-systemer, bliver det fortalte for alvor kulturelt specifikt og signifikant. Og endelig henter udsigelsen sit betydningsmateriale i en diskursiviseret aktantialitet, når den omsætter »indholdet« i en tegngivning mellem *jeg* og *du* (eller *vi/I*, osv.).

Den nævnte tidsprojektion - mellem en *a*-proces og en *b*-proces -, som vi kender fra enhver tidsligt tegngivende semiotik (dans, musik, teater, sproglig og gestuel tegngivning alment), finder imidlertid sted inden for ganske små aktantielle enheder (hvilket forklarer, at en sproglig fremstilling af en fortælling kan springe mellem f.eks. præsens og præteritum, endog inden for den samme sætning); der dannes i kraft af den diskursive formidling en vis stabilitet gennem det, der kan kaldes et helt forløb, et kanonisk aktantielt for-

Fortælling og sproghandling

løb, men denne diskursive stabilisering kendetegner først og fremmest den stiliserede, litterære, fiktionelle fortællingsfremstilling, der som bemærket afviger fra den »store fortælling« ved den særegne kvantificering af primæraktanten, en diskursiv særegenhed, som svarer til den »store fortællings« manifestationsmåde: den fortælles sjældent sammenhængende, men hyppigst antydes den blot som et tilkoblet sidespor i en pragmatisk diskurs, der herved søger støtte i en »retfærdiggørende« og perspektiverende global betragtning. Et sådant sidespor indfører altså – via et »dyk« gennem det generative gennemløb – en fragmentarisk, men diskursiviseret aktantiel form, som indsættes i en allerede løbende udsigelsessammenhæng.

Dette fænomen forekommer mig interessant, fordi det fuldstændig svarer til, hvad *sproghandlinger* gør, når de dukker op midt i en ellers rolig talestrøm af fremstillende art. Udsigelsens modtageraktant (»andenpersonen«), der hidtil havde fået lov til at bære en observatør-rolle i udkanten af det fortalte dramatik, bliver med ét selve primæraktanten og dermed bærer af manglens problematik. Uden at gøre fortællingen »stor« kan vi i disse situationer operere med vort abecedarium. Lad os rekapitulere:

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
aktantialitet:	a ā	a ā	a ā	a ā	ā a	ā a	ā a	ā a
udsigelse:	b b̄	b b̄	b̄ b	b̄ b	b b̄	b b̄	b̄ b	b̄ b
diskurs:	c c̄	c̄ c	c c̄	c̄ c	c c̄	c̄ c	c c̄	c̄ c
	dysforisk præsens		dysforisk futurum		euforisk præsens		euforisk futurum	

I og II, der resumerer en tilskrivning af *dysforisk præsens* til den aktantielt indskrevne udsigelsesmodtager (enunciater), opfordrer til igangsættelse af en fortælling: »du har et problem!«, lyder sproghandlingen beslutsomt; »du er selv skyld i det« (I), altså skal du fjerne det ved at ændre adfærd eller skifte egenskaber; »problemet skyldes fremmed indblanding« (II), altså skal du fjerne det ved at gå til modangreb. Vi er *in medias res*, I indleder f.eks. en reklamesevens, som da passende slutter med VII som indhold i et *løfte*;

enunciataeren udløser VII udfra I ved at udføre en foreskrevet handling (f.eks. købe en vare). Også II kan være præsupposition for VII, f.eks. i en valgtale. I kan på samme måde følges af VIII, således i et løfte om frelse under forudsætning af ikke-handling, f.eks. modtagelse af himmelsk nåde eller juridisk benådning; der er her snarere tale om indstiftelse af den passion, der kaldes *håb*.

figur 1: I/II → VII/VIII

Bevægelsen fra dysforisk præsens mod euforisk futurum, med varierende skyld-forhold og med varierende mobiliseringsgrad, karakteriserer en almen figur, som er *løftets*.

Går vi nu omvendt fra euforisk præsens mod dysforisk futurum,

figur 2: V/VI → III/IV

opnår vi den til løftet komplementære sproghandlingstype *truslen*. Er slutsekvensen IV, effektueres altså den kommende elendighed for enunciataeren ved udefra kommende kræfters indgriben, har vi at gøre med et »varsel«, en ad-varsel (en ilde-varsel, af varierende emfase). Er slutsekvensen III, kan truslen specificere, hvad denne enunciataerens egen kraft skal foretage sig for at nå (og dermed for at undgå) dysforien.

De otte mikrofigurer, som Lundager Jensen foreslår, hænger altså sammen i to makrofigurer, som udgør de *narrative sproghandlingers* strukturelle substrat. Sådanne manipulationer med enunciataerens gørens-programmer fremstiller sig i almindelighed udstyret med en begrundende perspektivering, netop i form af en stor-fortælling, som er isomorf med sproghandlingens drama, hvad mangel-udviklingen angår. I løftet taler den aktantielle Destinator. I truslen taler skurken, monstret, den mangelskabende aktant. Vi vejleder hinanden gennem hverdagslivet ved at omgive hinanden med trusler til den ene side og løfter til den anden - begge sproghandlinger og stemmeføringer lader sig høre på samme narrative grundlag.

Men hvad Lundager Jensen nu i grunden vil sige, i sin artikeloverskrift og i sin afsluttende bemærkning om den kristne »fortæl-

Fortælling og sproghandling

ling« (læs: sproghandling), er, forekommer det mig, at man kunne tænke sig en krydsende figur forbindende dysforisk præsens (I/II) og euforisk præsens (V/VI) slet og ret: den kristne forkyndelse af »en stor glæde«, dens *gavegivning*, der jo er af typen VI, skulle i så fald være at læse som en art mirakuløs revision af I, der gennemløber den samme tid b b: vi skulle da have, ikke en fortælling, men et paradigme *skyld/nåde*, hvis kontrære værdier forudsætter hinanden. Kan man tænke sig en klasse af sproghandlinger, som ikke er narrative, ikke følger figurerne 1/2 overhovedet, men som antager en mening i en nuets paradigmatik?

Et andet eksempel ville her være en sproghandling som udnævnelsen, eller omvendt fornærmelsen. Begge er »gaver«, med hver sin valorisering. Men den udnævnte bliver faktisk »ansvarlig« og dermed indskrevet under en trussel-struktur; den fornærmede bliver faktisk regelmæssigt vred og iværksætter en adfærd under principielt løfte om oprejsning.

Hvis forkyndelsens gave ses i dette perspektiv, bliver konsekvensen i det mindste en forudselig ansvarlighed, fungerende under truslens struktur (fortabelse). Den nådige gud er, som enhver anden udnævrende instans, en der kræver til ansvar, og altså bærer den truendes magt. Vi taler om et monster, naturligtvis.

Paulus (»Thi af nåden er I frelst ved tro; det skyldes ikke jer selv, Guds er gaven; det skyldes ikke gerninger, så nogen kan rose sig ... « Ef. 2,8-9) ser en fortsættelse af den aktuelle lykkelige situation for sig, idet han fortæller sine efesere, at de ikke længere vildledes af »verdens tidsånd«, men af »én Ånd« retledes og bliver mursten i det kommende hus: »I ham sammenføjes hele bygningen og vokser til et helligt tempel i Herren ... « (2,21), med mindre efeserne da atter skulle finde på at gøre, hvad kødet og tankerne vil (2,3), og glemme den evige frelsesplan, som Paulus har oplyst dem om. Oplysningen er, som enhver anden oplysning, en gave; den forpligter sin modtager. Et hus kan styrte i grus. Forkyndelsen som oplysning handler diskursivt set om *lys* og dermed om *mørke*. Oplysningsfilosofien tydeligtvis også. Et lys kan gå ud, det må skærmes, osv.

For nu at fastholde den religionssemiotiske problemstilling: kri-

stendommen er formentlig overhovedet ikke en fortælling, men en forkyndelse (som enhver religion); denne forkyndelse er en udsigelse, diskursivt gennearbejdet, paradigmatiseret og stabiliseret i en mangfoldig kulturel semantisering; og som udsigelse indeholder forkyndelsen i høj grad løftegivning og trusselgivning – ellers ville den formentlig være ude af stand til at omtale fremtiden; og disse sproghandlinger, hvormed den bearbejder sine enunciatærer, begrundes i høj grad i en universel kvantificering af en narrativ primæraktant.

Hvis en sproghandling er en minimal forkyndelse, en minimal narrativisering af udsigelsens aktanter, er den paulinske sproghandling – brevet som henvendelse – snarere en maksimal forkyndelse, der går fra f.eks. efesere til jordboer overhovedet, og strukturelt kan gøre det, netop fordi det er den samme narrative tid, der løber, hvad enten den underliggende fortælling er stor eller lille, hvad enten det er kødets lille lyst i Efesos eller jordboernes universelle syndefald, der er på tale; der kan kun tales i en skrøbelig verden, i hvilken det talte er i fare; det talte er altid (i sproghandlingen) »vigtigt«, og den tiltalte er selv »vigtig« for det taltes skæbne. Heri ligger en uundgåelig tidsartikulation, og i denne ligger atter en *narrativ attraktor*,¹ en faktor, der *tiltrækker sig fortællinger* af enhver ekstension. Jo større emfase i sproghandlingen, jo kraftigere attraktion, formentlig; den religiøse forkyndelse synes at repræsentere et maksimum med hensyn både til emfase og til attraktion – derfor bliver dens fortællinger undertiden så store.² Religiøs er noget, talen bliver, når den hidser sig op. Og sikkert hver gang, store ord kalder på store, storladne billeder og scenerier – aktanterne strømmer til ...³

Noter

1. En *diskurs* kan successivt tiltrække sig og dermed akkumulere fortællinger; kristendommen som kultur og diskurs (med sine helgenlegender osv.) er givetvis et eksempel på fænomenet, diskurser burde ligeledes, historisk, kunne af-skrive fortællinger, de-narrativisere sig – og til sidst stå tilbage som nøgen sproghandling: – er *den poetiske diskurs* mon et eksempel på dette?
2. Det postmoderne fortalt for børn: »Bedstemor, hvorfor er dine for-

Fortælling og sproghandling

tællinger så store ... ».

3. Bibliografi: A. J. Greimas & J. Courtés: *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, Paris 1979 (dansk oversættelse: *Sprogteoretisk ordbog*, Århus 1988); P. Aa. Brandt: »Condition«, »Passion«, artikler i *Tome 2* af nævnte værk, Paris 1986.

Summary

H. J. L. Jensen: »Christianity is not a 'great narrative'. A structural note on a typology of universal narratives«; and P. Aa. Brandt: »Narrative and linguistic event. Comments on H. J. L. Jensen's structural note«.

Jean-François Lyotard has recently focused on the demise of the »great narratives«. But what is the nature of these narratives? Jensen's note establishes an inventory of 8 types of »universal narratives« based on three axes: A) fall vs. erection, B) mythology vs. eschatology, and C) human vs. inhuman. The »great narrative« can be characterized as a »human-erective-eschatology« whereas the core of the Christian narrative is »inhuman-erective-mythology«. The 8 types can as well be coordinated or embedded in different ways.

In his comment, Brandt reformulates Jensen's conclusions into a semiotic, generative theory of narrative sequence which involves three levels: 1) Jensen's (A) is related to the actantial level, 2) his (B) to the discursive level, and 3) his (C) to the enunciative level. The 8 types can be rearranged in the light of the theory of speech-acts in which the addressed is attributed a lack (Or: deficiency?) either in the present or the future. This provides two main types of »narrative linguistic events«: the promise, which moves from the dysphoric present to the euphoric future; and the threat, which moves from the euphoric present to the dysphoric future. These linguistic events are embedded in narrative sequences. Religion as preaching is a combination of promise and threat which cannot avoid »narrativising« the addressed in the small, but tendentious, as well as in the great narratives.

Hans Jørgen Lundager Jensen
Lektor, mag. art.
Institut for Gammel testamente
Aarhus Universitet

Per Aage Brandt
Lektor, dr. phil.
Romansk Institut
Aarhus Universitet